

Kik voltak az alvinczi ujkeresztyének?

Kétségtelen körülmény, hogy az anabaptizmusnak éppen semmi köze sincsen a puritanizmushoz, sőt a magyarságnak, de még a szászoknak sincsen a német ajkú ujkeresztyénekhez, ennek ellenére mégis vannak közöttük különösen a mennonitáknak bizonyos vallási nézetei, amelyek rokonságot árulnak el, így a tiszta krisztusi tanoknak az evangéliumok alapján történő hirdetésében, valamint az egyháznak a hívek egyenlősége alapján való szervezetében s az egyes gyülekezetek önállóságában, amely a papoknak és a tanítóknak felettes hatóságok nélküli szolgálatában nyilvánul meg. Mindezek tehát, ha a puritánus nézeteket vallókkal semmiféle összekötő kapcsolatot nem is képeztek, de az utóbbiak előtt mintegy ösztönzőként is jelentkezhettek mind Erdélyben, mind pedig a zempléni diocesisben.

Az Alvincre letelepített anabaptisták eredetének és nemzetiiségének megállapításánál sokáig zavart okozott Bethlen Gábor fejedelem 1622 július 4-én keltezett adománylevelének az a szakasza, amely azt rögzíti le, hogy Alvincen a Maros mellett kiváltságos ingatlanokat adományoz az ide telepített "Fratres Moravici", vagyis mórva atyafiaknak.¹⁾ E kérdéssel foglalkozók ugyanis sokáig nem különböztették meg azt a helyzetet, hogy a "moravicus" a múlt időben soha sem az anyanyelvet, vagy a fajt, hanem - földrajzi fogalomképpen - csakis ahhoz az országhoz tartozót jelölt, ahonnan a jelzővel illetett egyén származott, hiszen amiként a szülőföldjükről elköltözöttek városuk, vagy falujuk, vagy pedig tájuk nevéből képzett származási nevet ragasztottak családnévük elé, sőt leggyakrabban csakis azt tartották meg családnévül, ugyanígy

1) Jakab Elek: Erdély és az anabaptisták a XVII-XVIII.szdban. Keresztény Magvető. 1867: 5.

az államok közötti viszonylatban is egy-egy ország fiai mindég szülőhazájuk nevével jelöltettek meg. Tehát Kur Géza 1937-ben megjelent munkájában hibásan állítja, hogy "Erdély más részein is voltak menekült csehek, de külön gyülekezeti életükről Alvinczen kívül nem beszélnek az ismert adatok."²⁾ Ma azonban már nemcsak az ilyesfajta következtetés útján állapítható meg az Erdélyben élt anabaptisták eredete, hanem kétségnélküli adatok bizonyítják, hogy a Svájcból eltávolított újra-keresztelkedők felekezetének első menedéke az ausztriai tartományok közül Tirol és Salzburg volt; majd onnan is továbbbúszva, Cseh- és Morvaországban állapodtak meg,³⁾ amelyben a husziták védelme alatt egyelőre még élvezték a menedékjogot. Azonban az osztrák uralom alá került tartományokban sem léven eléggé biztonságban, egy részük a XVI. század derekán, a többi pedig a XVII. elején a szomszédos Pozsony-, Trencsén-, meg Nyitra-megyei Csejte, Kosztolna, Vitenc, Szobotiszt és Nagy-Lévárd falvakban⁴⁾ keresett menedéket.

Ezek az anabaptisták, mint sokáig hazátlan bujdosók, sehol hosszabb ideig tartó letelepedésre nem juthatván, földmivelést nem folytattak s emiatt megélhetésüket csakis a kézműiparban találhatták meg. Mint vallásos, jámbor és szorgalmas emberek, munkájukat valóban becsületesen és minél kiválóbban igyekeztek elvégezni, ezért azután készítményeik kiválóságuk miatt mindenfelé keresetteké váltak. A harminc éves háboruban való hadakozása idején Bethlen Gábor személyesen is megismerkedvén velük, nem csoda tehát, ha az erdélyi iparosélet fejlesztése érdekében - Szalárdi krónikája szerint - "Magyarországból az új keresztyének közül majd két százig való mindenféle jó mesterembereket /ha nem többet/ mind feleségekkel, gyermekekkel béhozatván, és azokat Alvinczen az Maros fordulatjában igen alkalmas kies helyre bizonyos privilegi-umokkal, szabadságokkal megtelepítvén, az hol az hegyek között i-

2) Kur Géza: Cseh-magyar református történelmi kapcsolatok. Komárom, 1937. 23.

3) A Katholikus Szemlének valamelyik XX. szd eleji évfolyamában. /E közlemény ma már nem áll rendelkezésemre/. - Említve még: Divald Kornél: Régi magyar népies fayenceok, valamint Siklóssy László: A magyar kerámia története. Holics, Tata, Stomfa.

4) Áldassi Antal: Az anabaptisták kiváltságlevele. TT. 1892:367. - György Aladár: A föld és népei. V. 220.

gen magas kőszikla tetőn, nagy erős helyen egy pusztai várat is adván nekik, azt is idővel megépítették s alatt is az említett helyen olly igen nagy kiterjedt udvart mindenféle mesterembereknek különféle műhelyeket, lakóházakat, sok szép szőlőket, különb különb majorkodásokhoz való kerteket építvén. Mind telepedésektől fogva minémű nagy alkalmatosságára, hasznára voltak mind fejedelmeknek s mind az országnak, az mindennapi próba mutatja." ⁵⁾

Az 1622. évi május 1-én Kolozsvárt tartott országgyűlés 23. cikkelye már jóváhagyó tudomásul vette az ujkeresztyének beköltöztetését s egyuttal megengedte, hogy religiójukat Alvinczen "az ő szokásaik szerint szabadosan exerceálhassák és senki őket abban meg ne háborítsa." Majd az 1622 július 4-én kiállított kiváltságlevél a nyert ingatlanok s a különféle terhek alól való mentesítésük ellenében csupán azzal róttá meg, hogy földjeik termése után tizedet térítsenek s ha a fejedelemnek, meg az országnak szüksége lesz rája, minden mesterségbeli árucikket félárban tartozzanak elkészíteni. ⁶⁾ Kétségtelen, hogy mindez fölötte nagy kedvezmény volt.

A betelepítést Bethlen úgy irányította, hogy a beköltözöttek között lehetőleg mindenféle mesterség iparosai képviselve legyenek. A különösen jeles kézművesek között találjuk az 1627. évi országos limitáció szerint a posztócsinálókat, késcsinálókat, szíjgyártókat, lakatosokat, timárokat, takácsokat, szőcsöket, zemescsinálókat, kádárokat, fazakasokat. ⁷⁾

A betelepített anabaptisták első nemzedékére vonatkozólag, amely csakhamar felvette a versenyt az erdélyi városok kézműveseivel, meglehetősen kevés olyan részletadat áll rendelkezésünkre, amiből igazi jelentőségüket határozottan meg tudnók állapítani. Mégis ismerünk egynehány feljegyzést, amely ha nem is mond sokat, de betelepedésükre valamennyire mégis csak reá világít.

Az Alvincen történendő letelepítésre beküldött ujkeresztyének útja Kolozsváron vezetvén keresztül, itteni egy-két napig tartott időzésükre - fejedelmi utlevelük lévén - a város étellel-italal ellátta s maguk és egyetmásaik továbbfuvározására a sáfárpól-

5) Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. 62.

6) Jakab Elek i. h. - Endes Miklós: Erdély három nemzete. 249.

7) Az 1627. évi országos limitáció. 1/B, 17/A és B. /A kolozsvári ref. koll. levéltárában őrzött nyomtatott árszabás vége a 18. levéltől kezdve hiányzik./

gár ingyen fuvarról gondoskodott. Első szállítmányuk 1622 koratavaszán utazott itt keresztül, Segesvári Bálint kolozsvári polgár naplójából 1622 január 22-24. napjáról azt olvassuk, hogy Kőrmöcrről és más bányákból - Bethlen rendeletére - több, mint ötszáz bányász, aranyászó legényt és pénzverőt hoztak családjukkal együtt. Ezek ugyan még nem azonosak az anabaptistákkal, ellenben - ugyancsak Segesvári szerint - nem sokkal ezután "3. márt. hozának ismét ujólag új keresztyéneket" is.⁸⁾ Az "ismét ujólag" megjelölés bizonyosan csak azt jelenti, hogy a Bethlentől leküldött szakunkásoknak ekkor újabb szállítmánya érkezett, mert ellenkező esetben ő külön megjelölte volna az első szállítmányu anabaptistákat.

Ferdinánd ellen folytatott sikeres hadakozásából e tájban már Bethlen is hazatérendő volt s ugyanekkor hozta magával az anabaptisták második szállítmányát. A fejedelem május 2-án táján már Bánffihunyadra érkezett; ugyanis Széchi Seres István városi sáfár számadáskönyvében e napon arról számolt be, hogy "Királj Vrunck eo felsege elejebe Hunjadig Balassi Balint, Stenczel János" tanácsbeliek mennek, hogy meghívják a város vendégéül.⁹⁾ Másnapra ugyanő már azt jegyezte fel: "Vrunck eo Fel(sege) Viabban kulduen onnat felliul Vy kereztieneket... Az Vy kereztienek voltak No 97. /Táplálásukról gondoskodván,/ Az Papjoknak es Ven Embereknek fej(ér) Czipot" /adtam/.¹⁰⁾ "Ötödnapra Vrunck eo felsege magais be érkezuen" nagyszámu kíséretében találjuk Bornemisza Thamas V(ra)m(a)t az Vy Kereztien Doctorokkal eggiutt.¹¹⁾ Ugyanis Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony halálos betegen érkezvén meg, ezért - úgy látszik - a fejedelem azokat az anabaptistákat, akik az orvosláshoz, illetőleg kuruzsláshoz is értettek, a felesége közelében tartotta. Mikor azután már nem volt szükség rájuk, mert időközben elhunyt a fejedelemasszony, ezek is tovább utaztak társaik után.

Vincen történt elhelyezésük után megindult a jövés-menés új és régi otthonuk között, bizonyosan mesterségükhöz való szerszámokat beszerzendő, újabb mesterembereket betelepítendő s vallásuk szerinti papot hozandó. Így írja Henzler Benedek kolozsvári sáfár,

8) Segesvári Bálint krónikája. ETA.IV. 189.

9) Sáfár-számadáskönyv az 1622. évből 290. /A kolozsvári állami levéltárban./

10)-11) I. h. 17. és 78.

hogy 1623 január 6-án "Az Vy Keresztjenek közül ide érkezuen Adam Steinkelner nevű", majd január 17-én "Vy keresztjenek érkezuen Vinczrol Morvaban akarvan menniek", továbbá február 22-én "Erkezven Vintzróll egy Vy kereztyen Johannes Pray neuű", végül március 28-án "Joseph Nagel Vy kereztyen onnat felliul, praedicatornak hozua[n], az teob Vy kereszttyenek vgy mint Tizen harma[n] leuen", a fejedelem költségére mindnyájuknak ételt-italt adatott a sáfár.¹²⁾

Bethlen azonban nem elégedett meg az ujkeresztyén telepnek, illeténvaló létrehozásával, hanem azt tovább akarta fejleszteni. Ugyanis még életének utolsó évében nagybetegen is tovább foglalkozott e gondolattal. Így találjuk Wagner Hannes 1629. esztendei kolozsvári sáfár számadáskönyvében: junius 20-án "Erkezek Christóff Pap Uykereztyien...Vrunk eo Felsege küldi oda fel tudós miues Emberekert",¹³⁾ vagyis hozzáértő, jeles mesteremberekért. Ez az újabb betelepítés is bizonyosan megtörtént, hiszen a fejedelem s az országgyűlési végzések védelme alatt nemcsak a személy szerinti szabadság s emellett az ingatlan javak elnyerése, valamint a limitált ipari készítményeknek magasabb áron való eladási lehetősége, hanem - mint legfőbb óhajításuk - a szabad vallásgyakorlat is most már örömmel csalogathatta ide ezeket, a sokat üldözött embereket. De Bethlen halálával sem szűnt meg a velük való törődés. Az előbb említett sáfár 1630 március 20-án arról tudósít, hogy "Erkezek /Brandenburgi Katalin fejedelem-/ Azzonyunk eo Felsegetol egi Vy Keresztyen Pap, az kitt eo Felsege Nemet Orszagban küldött. Katonak kisyrik, megyen Zylah fele."¹⁴⁾ A katonai kíséret csak a megbecsült utasok mellé adatott, s így vagy maga e pap, vagy pedig a cél, amiért Németországba küldetett, tiszteltetett meg e kísérettel.

Tudjuk, hogy öregbik Rákóczi György is jóakarattal gondoskodott az ujkeresztyénekről. Alig foglalta el fejedelmi székét, 1631 január 17-én Fehérváron keltezett adománylevelével megerősítette a Bethlentől eredet kiváltságokat. Majd 1633 augusztus 20-án a fehér-megyei Kisfaludon egy házat, egy udvartelket a hozzája tartozó földeket adományozta tulajdonukul.¹⁵⁾

12) Sáfár. 1623. 13, 121, 27, 36.

13) Sáfár 1629. 88.

14) Sáfár 1630. 113.

15) Jakab Elek i. h.

Éppen ezért aligha adhatunk hitelt annak a habán eredetű feljegyzéseken alapuló értesítésnek, amely szerint Bauman Izsák alvinci anabaptista prédikátor 1633-ban levelet intézett volna egy ismerősehez s ebben nem a leghizelgőbben nyilatkozott volna a fejedelemségről. E levél azután különös véletlen folytán Rákóczi kezébe került, aki a benne foglaltak miatt éktelen haragra gerjedvén, az alvinci telep egész lakosságát halálra ítélte, s csak hosszas utánajárással tudták magukat pénzzel megváltani.¹⁶⁾ Ennek az állításnak ellenérvéül nemcsak azt hozhatom fel, hogy ugyanebben az esztendőben ajándékozta nekik a kiskaludai birtokot, de azt is mondhatom, hogy egész lakosságot, avagy csak egyes embereket kiirtó példa nem fordul elő a nagyon vallásos I. Rákóczi György életében. Azután meg arról is szó volt már, hogy 1629-ben egy Kristóf nevű férfit az alvinci gyülekezet papja, majd pedig látni fogjuk, hogy 1645-ben is találunk egy ugyanilyen nevű fejedelmi megbízottat, aki nagyon valószínűleg azonos az előzőleg említett prédikátorral. Tehát egy, gyermekestől együtt 2-300 főből álló gyülekezetnek aligha lehetett szüksége második papra is. Ilyeténképpen üdvös lenne ezt az egész állítást nemcsak az egyik, hanem a másik oldalról is megvizsgálni: vajjon nem hitbéli, avagy politikai meghasonulás, zavarkeltés, vagy éppen szakadás előidézése volt-e ennek a bizonyos Bauman nevű egyénnek a szándéka, ami felidézte volna Rákóczi állítólagos haragját. Hiszen tudjuk, hogy például Hollandiában az arminianizmus hatása alatt szakadás következett be az ujkrakeresztelkedők egyházában.¹⁷⁾

Az ujkeresztényeknek mind keresettebbekké váló iparcikkeik Erdély iparos világában csakhamar felkeltették a féltékenységet. Ugyanis a szászok folyamodást intéztek a fejedelemehez, amelyben az ujkeresztényeknek a városok országos sokadalmaiból való eltiltását kérelmezték. Erre az 1631. évi január 5-én hozott országgyűlési törvénycikk valóban meg is állapította, hogy amiként áruikkal eddig sem mentek a szász városok nagyvásáraitra, azonképpen ezután se menjenek oda.¹⁸⁾

Rövid tíz esztendő eltelté alatt az ujkeresztények Erdélyben

16) Román János: A habánok Sárospatakon. S-patak, 1959. 6.

17) Meyers Konversations-Lexikon. Leipzig, 1878. XV. 745.

18) Jakab Elek i. h.

mindenfelé ismeretessékké lettek. Fenescher Mechel kolozsvári sáfár 1631. esztendei számadáskönyve szerint július 17-én "Daniel Doctor Uy kereszteny érkezue[n] Zoliomi Daudid V(ram) Eő Na(gysá)ga szolgálaiual harmad magauul az Ur Eő Na(gysá)ga küldj Szekei-hidra az Gyermeke orvosoltatni."¹⁹⁾

Rákóczi fejedelem további gondoskodására vonatkozólag is találunk szorványos adatokat; ezek egyike arra céloz, hogy maga is dolgoztatott velők. Kirschner András városunkbeli sáfár 1643 április 26-i feljegyzése szerint: "Erkezenek ket vy keresztenek, egik predicator a masik Takacz, mennek patakra."²⁰⁾

Ferdinánd elleni hadakozása idején Rákóczi hasonlóképpen hazájukban kerestette fel a még ott élő anabaptistákat. Ugy látszik ugyanis, hogy már korábban elhatározta, hogy idehaza újabb iparostelep létesít, ezt pedig abból a körülményből következtethetjük, hogy morvaországi útjára magával vitte Kristófot, az alvinczi anabaptisták papját. Feleségének 1645 augusztus 6-án a morvaországi Dina folyó melletti Lamperstorffból írott leveléből olvassuk: "Mennyi uj keresztyén s minemű mesteremberek menjenek alá, im jegyzésben kültük, ugy vagyon egy néhány személy, ezután 12 nap alatt fognak megindulni: Cristopnak igen megparancsoltuk, jó mesterek mennének alá... Az uj keresztyénekkal takácsnak jónak kell lenni, egyéb mesterembereknek is... Az ujkeresztyéneket jó leszén /a zemp-lén megyei/ Borsiban most szállítani őket, a tornai állapot már elmulék."²¹⁾ Ezen kívül Román János kimutatta, hogy öregbik Rákóczi György fejedelem és Lorántffi Zsuzsánna fejedelemasszony 1645-ben Sárospatakra is telepített le kézműves ujkeresztyéneket.²²⁾ Ugy látszik azonban, hogy téves az a hivatkozása, amelyet a Sárospatakra történt szállítmánnyal kapcsolatosan idéz, ugyanis a tárgy természeténél fogva forrása nem közli a teljes levelet. Rákóczi fenti sorainak azt a részét, amelyben a fejedelem a legújabb telepes szállítmánynak Borsiban való letelepítését kívánja,

19) Sáfár 1631. 254.

20) Sáfár 1643. 116.

21) Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. 347.

22) Román János 7.

23) Dercsényi D. - Gerő L.: A sárospataki Rákóczi-vár. Bp. 1957. 44.

egyszerűen elhagyja.²³⁾ Ezzel szemben lehetséges, hogy az elől idézett 1643. évben, avagy még inkább a tovább említendő 1646-ban küldi Sárospatakra ezt az újabb szállítmányt. Román ugyanis közli, azt az 1646 augusztus 19-én Munkácsen kelt fejedelmi adománylevelet, amely szerint Sárospatak Hejce nevű hóstátjában egy házat, 1647 december 17-én Patakon kiállított újabb adománylevéllel megint csak négy házas telket kaptak, mig nem a Szalárdi János kezeirása szerinti lajstromban itt 50 felnőtt dolgozó férfit számláltak össze.²⁴⁾

Látjuk, hogy az anabaptistáknak nemcsak iparosaik, hanem orvosaik is mindenfelé keresettek voltak, ugyanis mindegyre találkozzunk egy-egy jövő-menő egyénnel, akit messzi földre is elhívtak gyógyítás végett. Simándi Márton kolozsvári sáfár is 1646 május 3-án arról számolt be, hogy "Az Vinczi Vy keresztien Doctor megien Urunk uta[n]l 3 magaua[n]."²⁵⁾ Ugyanigy értesülünk ifjabb Rákóczi Györgynek Váradról 1646 július 9-én anyjához intézett leveléből, hogy "Az gyermek azon állapottal van, az új keresztyén borbély s a váradi is azt mondja, inai marjultak meg." 1647 október 15-én Feketetón írott soraiban maga a fejedelem is említi "az új keresztyén borbély"-t.²⁶⁾

A nagy fejedelmek: Bethlen Gábor és I. Rákóczi György korának elmúlása után még e század második felében sem hanyatlott le a vinci újkeresztyének sorsa és készítményeiknek színvonala. Erről győz meg a II. Rákóczi Györgytől kiadatott "Approbatae Constitutiones" 8. részére LVII. fejezete is, amely eddigi kiváltságaitat törvénykönyvbe foglalta, ezen kívül az 1656. évi országgyűléstől megerősített árszabályzat, amely szerint az újkeresztyének művei, a hazainál jobbak lévén, ezért megengedtetik nekik, hogy ezeknél drágábban árulják. Így például a timáráruk közül a bőrnél, minden forintra 10 pénzzel többet vehetnek.²⁷⁾ Nem sokkal ezután az országra szakadt sulyos csapások miatt az 1659-62. években adózás alá is vonattak, a fejedelmi vetélytársak kihalása után azonban ez alól mégis csak mentesültek, sőt I. Apafi Mihály 1675-ben kiváltságlevelet állíttatott ki a számukra, 1692-ben pedig gróf

24) Román János. 8, 10, 20.

25) Sáfár 1646. 198.

26) Szilágyi Sándor. 363, 380.

27) Endes. 256. - Jakab Elek: Kolozsvár története. I. 691-92.

Bánffi György kormányzó védlevelet adott ki.²⁸⁾ A fejedelmi udvar számára készített iparcikkekről Bornemisza Anna 1667-1690.évi gazdasági naplói számolnak be. Tárgyuk szempontjából különösen érdekes az 1688 február 10-i feljegyzés, ekkor ugyanis Alvincről "az ujkeresztyének ujesztendő ajándékában hoztak késeket és bogály(!) edényeket." De nem érdektelen az 1678 április 5-i tétel sem; e szerint "az Ebesfalvi proventus(ból) Száva Péter (számtartó) küldött Fogarasban... Uj keresztyén fazakas csinálta fazakakat fedőstől száztizenhetet."²⁹⁾ E sorokból tehát az hihető, hogy a késői évtizedekben a küküllőmenti Ebesfalvára, Apafi uradalmába, is jutott az ujkeresztyénekből.

Ezek után ha az eddig felsorolt adatokat összerakosgatjuk, egy és más megállapítás is kikerekedik belőlük. Így abból a körülményből következtetve, hogy ezeknek az egyszerű embereknek vallásukhoz való ragaszkodásuk miatt kellett országról országra tovább bujdosniok, bizonyosnak tartható, hogy világi életük igazgatását is egyházi szervezetük maga intézte, hiszen a kolozsvári sáfárnak az a megjegyzése, hogy csak "az papjoknak és vén embereknek" adott fehér cipőt, mutatja, hogy közöttük nem volt rendiség, se hivatalbeli rangkülönbség, ellenben a papjuk körött voltak a megbecsült vének, mondjuk görög szóval: a presbyterek. De a papjuk sem lehetett felsőbb iskolákban képzett teológus, hanem valószínűleg egy, a legértelmesebb vének közül, aki a többi vénnel együtt alkotta szervezetük tanácsát. Ezt bizonyítja az a körülmény is, hogy minden ügyükben a papjuk járt el, sőt mind Bethlen Gábor, mind Brandenburgi Katalin, mind pedig idősebb Rákóczi György őt hívatta és rendelte ki, ha régi otthonukból utánpótlást, vagy új telep létesítését határozta el. Közülük különösen Kristóf keresztnévű prédikátor szolgálatát vették gyakrabban igénybe.

Mind a fejedelmek, mind a főemberek - amint láttuk - nem egyszer folyamodtak az ujkeresztyén doktorok tudományához is. Természetes, hogy ezek nem voltak egyetemet járt orvosok, hanem egyszerű mesteremberek, mégpedig borbélyok, kirurgusok, akik sebészeti gyakorlatuk mellett - a kor szokása szerint - belgyógyászattal is foglalkozva, házi szerekkel kuráló kuruzslóknak tarthatók.

28) Keresztény Magvető. 1867:5.

29) Szádeczky Béla: I. Apafi Mihály udvartartása. I. 211, 478.

Hozzáértésük megítélésére szolgáljon Coberusnak, az 1598-99. években Magyarországon táborozó császári sereg orvosának az a véleménye, hogy a tábori kirurgusok legrosszabb fajtája az anabaptista sebészek és fürdősök (chirurgi et balneatores castrenses).²⁹⁾

Az Erdélybe telepített ujkeresztyének személyét véve tekintetbe, megállapítható, hogy közülük most már egynehányat név szerint is ismerünk, így 1623-ban Steinkelner Ádámot, Pray Jánost, Negel József prédikátort, azután 1629-ben és 1645-ben Kristóf keresztnevű papot, végül pedig 1631-ben Dániel doktort (borbélyt). Közülük a három elsőnek vezetékneve is megőriztetvén, ebből azután határozottan megállapítható, hogy a "Fratres Moravici", sőt közismertebben "habán" megjelölés ellenére sem fűzhette őket vérségi - kötelék a morva néphez, minthogy családi nevük is hamisítatlan német hangzású. Ezen kívül származásuk mellett bizonyíthat I. Rákóczi Györgynek Serédi István portai főkövethez 1642. június 14-én intézett levele, ebben ugyanis utasításokat ad a Havasalföldre szökött 12 fogarasi muskatéros kézre kerítése ügyében, de egyúttal azt is megemlíti, hogy "ezelőtt 3 esztendővel is az vinczi németek közül oda szöktek volt s onnét aztán a portára, s most is kettő bennük a hollandusok agiensiénél szolgál."³¹⁾ Tehát 1639-ben netalántán néhány ujkeresztyén (hacsak nem német zsoldos katona!) nem tudni mi okból Alvincről Havasalföldre s onnan Konstantinápolyba szökött s kettejük a hollandiai követ szolgálatába állott. Az alvinci anabaptistáknak "morva testvérek" neve tehát onnan eredt, hogy nemzetiségük megjelölésére magát az ország uralkodó népének nevét használták, a "testvérek" meghatározás pedig az uj-rakeresztelkedők vallásától megkívánt testvéri viszonyt jelenti. Tőlük azonban megkülönböztetendők az igazi morva testvérek: akik a Habsburgok által üldözött s részben ugyancsak Magyarországon menedéket lelt husziták voltak.

Az elmondottakat összegezve, főképpen azt a körülményt kell hangsúlyoznunk, hogy Erdélyben történt megjelenésük nemcsak egyetlen betelepítés műve, hanem az 1622. évi két részletben érkező, Szalárdinak föltétlenül jól értesült állítása szerint, mintegy

30) Győry Tibor: Adatok a morbus Hungaricus történetéhez. Századok. 1900: 544.

31) Beke A. - Barabás S.: I. Rákóczi György és a porta. 603.

200 családos mesteremberből álló csapatjukat - a tudós mivesemekben való szükség szerint - miként 1629-ben is, újabb rajok követették. Főfészkükké Alvinc jelöltetett ki, de jutott belőlük a fehérmegyei Kisfaludra is. Későbbben, 1645-ben öregebbik Rákóczi fejedelem a maga birtokára a zemplén-megyei Borsiban, valamint Sárospatakon való letelepülésre is küldött be egy csapatnyi ujkeresztény mesterembert.

Mindannyiuk további sorsa az elől hivatkozott munkákból már meglehetősen ismeretes, arra azonban kevesen figyeltek, hogy telepeiknek jórésze szétzúllván, a régi jeles mesterek utódai hová és mivé lettek?

Azt tudjuk, hogy az északnyugati Felvidéken maradt habánok - kevés kivétellel - az ottani lakósságba olvadtak bele, iparukat is átvive a magába olvasztó nemzetiségbe, mig nem a románságtól körülvelt erdélyi anabaptistákat hihetőleg szintén környezetük szivta fel.

A XVIII-XIX. századbeli írásos emlékek között böngészgetve, nem egy helyen találunk "Hobán" családnevű románokat. Igaz, hogy ezt a szót származtathatnók a mócok nyelvében élő "haba" köznévből, amely a magyar "aba" szónak románosított alakja, jelentése pedig fehérszínű, durva posztó,³²⁾ vagyis aba posztó, daróc, azonban ez a szó belső tartalmánál fogva aligha volt személynévadó erejű. Éppen ezért gondolhatnánk a III. Károly király-kori adófizetés alá vételük, meg a Mária Terézia-kori vallási kényszer következtében Erdélyszerte szétszóródott és a földmivelő nép közé elvegyült anabaptista habánok előbukkanására. Így találtam Háromszéken Málnáson 1721-ben Hobán Bukurt, mint báró Apor Péter jobbágját, 1723-26. évek mindenikében Hobán Rádulyt, nemzetes Mikó Ferenc jobbágját, továbbá Hobán István udvari pásztort és Hobán Kelement, a falu csordapásztorát, mint Nemes Ádám jobbágyait. Ugyancsak Málnáson írták össze 1746-ban Hobány Rádulyt és 1762-ben Hobány Bokort, Egerpatakon 1788-ban Hobány Istvánt, Dálnokon 1818-ban "egy Hobány nevű paraszt ember"-t. Altörjáról jegyeztem ki 1741-ben Hobán Bokort, 1743-ban Hobán Jánost, Bodokról 1746-ban ugyancsak Hobán Jánost, majd Hidvégről 1787-ben tisztartó Hobány

32) Stan Vazul: Magyar elemek a mócok nyelvében. 37.

vagy Miháj Istvánt³³⁾ Ezekén kívül az egerpataki postamester és az ottani református lelkipásztor 1940 január 16-án arról tudósított, hogy az egerpataki református anyakönyvben csak az 1840-es évektől kezdődőleg fordulnak elő a Hobán nevet viselő egyének. Egy 1940-ban is még élő Hobán Antal nevezetű jóra való napszámos állítása szerint a múlt század derekatáján élt Hobán János nevű nagyapja származott be Komollóról Egerpatakra s a család más tagjai ekkor még Komollón és Uzonban is fellelhetők voltak.³⁴⁾

Természetes, hogy egyáltalában nem bizonyított valóság, hogy e jó részben román, kevesebb számmal pedig magyar nemzetiségű Hobán, Hobány nevezetű egyének csakugyan az Alvinci ujkeresztények leszármazottai, az a körülmény azonban nagyon meggondolkoztat, hogy a XVIII. század eleji háromszéki összeírásokban ez a név még egyáltalában nem fordul elő, sőt legelőbb is csak 1721-ben találjuk Málnáson a román nemzetiségű Hobán Bukur (Bokor)-t. Számítsuk ehhez azt a helyzetet is, hogy I. Lipót király 1702-ben bárha jóváhagyta az anabaptistáknak a fejedelmektől nyert kiváltsággleveleit, ennek ellenére azonban nemsokára adóval megróva, 1715-ben az urbéri összeírás Alvincen már csak 14 egész telkükről, egy nagy udvarházukról és földükről számol be, megjegyezvén, hogy "most kevesen űzik mesterségüket". 1722-ben már csak 23 lélek élt itt, noha még mindég volt papjuk, de "kézi mesterségöket nem folytathatták, sőt elfelejtették; nagyon szegény emberek." Végre 1763-ban Mária Terézia azt parancsolta, hogy hat hét alatt vagy áttérnek a katolikus hitre, vagy pedig még az országot is el kell hagyniok. Igaz, hogy Morvaországból 1764-ben ismét beköltözött egy raj anabaptista, ez azután a Királyföldön telepedett le, de e csoport is csakhamar szétszűllött: egynehányuk Mária Terézia rendeletére vallást cserélt, néhányuk a szászok közé olvadt bele, többen pedig

33) A SzNM levéltárában: jegyzékek az adózó lakosokról az 1702, 1711, 1721-26. évekből, továbbá u.o. Közlevéltár, 1746, 1762, 1787, 1788, nemkülönbben a br.Apor-levéltár B. VII.fasc. és E. fasc. VII. /Ezekre az adatokra néhai Bogáts Dénes hívta fel a figyelmemet./

34) Az egerpataki ref.papi hivatali értesítés. (Gyűjteményemben.)

visszamentek Morvába, vagy kivándoroltak Amerikába.³⁵⁾

Nyolc évtizedes nagyon derék munka után az alvinci jeles ipartelepre is végpusztulást hozott Erdélynek a Habsburg-uralom alól történt jutása.

35) Keresztény Magvető i. h.